

mészetéből adódóan messzemenőig tiszteletben tartották az ortográfiai hagyományokat. Még akkor is, ha azok nem egyeznek pontosan a névtudomány mai elméleti megállapításaival (például a két szakterületen használatos tulajdonnévi kategóriák nem fedik egymást). A helyesírási kérdések taglalását igen körültekintő és széles körű névtani alapozás kíséri, mely gyakran kiegészül különböző művelődéstörténeti és egyéb pragmatikai vonatkozással. Így lényegesen részletesebb és árnyaltabb lesz egy-egy akadémiai szabálypont bemutatása. Ezért valószínűleg érthetőbb és elfogadhatóbb a magyarázat a nagyközönség számára. Munkájuk arra is felhívja a figyelmet, hogy a névhasználat során felmerülő újabb és újabb helyesírási problémák nemcsak az ortográfiában, hanem az onomasztikában is új elméleti kérdések megválaszolását teszik szükségessé, sőt újabb kutatási területeket vetnek fel (például újabb névtípusok, illetve egy-egy meglévő típuson belül újabb névcsoportok leírása; az új névcsoportok hatása a rendszer meglévő elemeire).

A kézikönyv szerzői hatalmas anyagot tekintettek át és tettek a nagyközönség számára elérhetővé; részben a szabályok ismertetésével, részben a gazdag szótár összeállításával. Egyaránt részletes eligazítást nyújtanak a helyesírás leglényegesebb elméleti kérdéseiben és a legkisebb technikai problémák megoldásában. Emellett sok olyan kiegészítő ismeretet közölnek, amely nem tartozik ugyan közvetlenül a helyesírás területére, de az olvasó számára érdekes és hasznos információt nyújt. A fentiekben jelzett apróbb hiányosságok pótlása és az ellentmondások megszüntetése tovább növelheti munkájuk értékét. Művük bizonyára hosszú ideig megkerülhetetlen lesz mind az onomasztikával, mind az ortográfiával foglalkozók számára.

FERCSIK ERZSÉBET

ÁGOSTON MIHÁLY: ÁLLAMNEVEINK ÍRÁS- ÉS EJTÉSMÓDJA
Köznyelvünkben használt mai államneveink (különös tekintettel a rövidebb változatra)
Kilátó Könyvek 1. Magyar Szó, Újvidék, 2004. 112 lap

ÁGOSTON MIHÁLYra igen jellemző, hogy új és érdekes könyvekkel lepi meg a magyar nyelvtudományt (Helyesírásunk hiteléért, 1986; A magyar halmaznevek, 1993), és a névtudományt (A földrajzi nevek írásmódja, 1984), amint ezt most ismertetésre kerülő könyve is bizonyítja. Ebben nemcsak állásfoglalásai és tanácsai érdemelnek figyelmet, hanem maga a téma, a vizsgált anyag szokatlansága: az államok nevei. Kétségtelen, hogy az intézménynevek egy csoportjáról van benne szó, s már az is nagy eredménye lenne a magyar névtudománynak, ha valaki e névtípussal a tudományos rendszerezés igényével foglalkozna, még jobban kell azonban örülnünk, hogy e hatalmas névcsoport egy kicsiny szeletét veszi a szerző alapos vizsgálat alá, s olyan monográfiát ír, amely példamutató a többi intézményfajta neveinek földolgozói számára.

Mielőtt a könyv részletes ismertetésére rátérnék, a „Bevezetés” egyik fontos gondolatát szeretném körüljárni: mit tekinthetünk államnévnek. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy nem az állam nagysága, jelentősége, nemzetközi súlya, sem fönnállásának ideje, időszaka határozza ezt meg. Arra ugyan nem kapunk választ, hogy mi, de erre nincs is szükség, mivel a jelenkori államokkal foglalkozik csak a szerző, mint ahogyan

megfogalmazza: „A mai kisebb-nagyobb államok egyfajta mindennapi magyar megnevezésformájáról fogok szólni” (9). A mai államnevek összessége pedig megtalálható a nagyobb méretű modern térképeken, atlaszokban, amelyek jegyzéke olvasható is a könyv végén az „Egyéb források” között. A névkutatót azonban érdekli, hogy intézménynévnek tekinthető-e egy múltbeli terület, amelyen állam alakult ki, vagy nem is vált önállóvá, csupán szándék volt erre, esetleg el sem tudjuk dönteni múltbeli szerepét. Ilyen például a könyvben *Kurdisztán*, amelyről ezt olvashatjuk: „Vannak államok ... viszonylag nem is kicsik, melyek sohasem léteztek, azaz szinte sohasem voltak függetlenek, mint pl. *Kurdisztán*” (8). Államnak, vagyis intézménynévnek tekinthető-e valóban *Kurdisztán*, vagy csak helynév? Ugyanezt megkérdezhetjük *Levédia*, *Etelköz*, *Erdély*, *Vajdaság*, *Burgenland* vagy *Livónia*, *Szibéria*, *Mordvin Köztársaság*, *Komi Köztársaság*, *Besszarábia*, *Galícia* stb. esetében is. Könnyű lenne azt mondani, hogy *Erdély* kivétel közülük, hiszen önálló állam volt, s abban az időszakban (1541-től 1711-ig, vagy 1848-ig?) egyértelműen államnév (is) volt ez a helynév. Akkor azonban *Galícia* is kivétel, mert a 10–14. században *Halic*s néven önálló fejedelemség volt. Helyes-e ez a meghatározás: „amely időszakban működött az államszervezet (egységes hatalom alatt állt, ami lehetett monarchia vagy népképviselő, önálló közigazgatása és/vagy erőszakszervezete volt stb.), abban az időszakban államnak tekinthető egy nép, népcsoport földrajzi neve”? Ennek alapján állam volt-e az ókorban *Mezopotámia* vagy *Hellász*, hiszen városállamokból állt, nem volt egységes uralkodói és közigazgatási rendszere? Volt-e **Hunország* vagy **Hunnia*, hiszen megfelelt a fenti követelményeknek? Miért államnév a *Harmadik Birodalom* (az 1930-as évek közepe és 1945 között), és miért nem az a *Történelmi Magyarország* (1000 és 1919 között)? Nem ettől a könyvtől vártam ezekre a kérdésekre a választ, de úgy éreztem, itt a lehetőség, hogy elmondhassam gondjaim. Elnézést kérek a szerzőtől, hogy éltem az alkalommal, és kérem: esetleg egy tanulmányában, cikkében válaszoljon kérdéseimre. (Természetesen másokat is érdekelhet, érinthet a probléma, s vitát is nyithatunk a Névtani Értesítő hasábjain ennek tisztázására. Jóllehet az intézménynevek területén nem csupán az államnevek meghatározása vár megoldásra!)

Visszatérve Ágoston Mihály könyvének céljára, azt írja: „mindenekelőtt átfogó *típusrajzot* és *típusrendszert* kívánok adni a kisebb-nagyobb emberi társadalmak édes vagy mostoha hazájának hivatalos szerepét betöltő közjogi közösségek *megnevezéséről*, *hovatartozásáról*, *nevük jellegéről* és *változásáról*” (9). A dőlt betűs kiemelések a szerzőtől valók, s itt említtem meg, hogy a névtani (nyelvészeti) szokásoktól eltérően a példaanyagot szedeti a szerző félkövéren, az értelmi kiemelések dőltek, ami nem csupán szokatlan, de néha következetlen (12, 30, 31, 37. stb. lap), s tovább bonyolítja az olvasást, hogy figyelemfölkeltő célú aláhúzásokat és bekeretezéseket is találunk a könyvben.

Elsődlegesen tehát az államnevek különböző típusainak rendszerét kapjuk meg, de e rendszerezésnek több szempontja is van. Az első egyértelműen formai: az egyelemű államnevek a tergo felsorolása. Természetes, hogy itt egymás mellé kerülnek össze nem tartozó névadatok is, ha végződéseik betűrendje így rendeli (*Kanada*, *Grenada*; *Kiribati*, *Haiti*, *Dzsibuti* stb.), de lényegesebbek az azonos végződésűek (*-ia*, *-dor*, *-sztán*, *-guay*; *-föld*, *-ország*) etimológiai összetartozására való fölhívás, vagy az *-u* végűeknek földrajzi elhelyezkedésére való utalás (egy kivétellel mind Óceániában van), így a tipológiai vizsgálatnak névélettani eredményét kapjuk. A statisztikai adatok is sokatmondók: a 156

egytagú névből 59 (37,8%) *-a*, ebből 36 (61%) *-ia* végű; a 22 *-n* végűből 15 (68,2%) *-án* végződésű. A jelentéstani megközelítésben „névcsaládok”-kal találkozunk, mint *Szlovákia, Szlovénia; Zambia, Zimbabwe, Mozambik* stb., s itt vizsgálja a paroním (rokonalakú) neveket is a szerző (*Ausztria, Ausztrália; Mali, Malawi*), s példákat kapunk az államok és helynevek hasonló hangzására is: *Ausztria, Aszturia; Szlovénia, Szlavónia* stb. Név-életteni szempontból fontosak azok az egymás mellé állítások, ahol az egyik név a másiknak folyománya, egyik a másiktól ered: *Dominikai Köztársaság < Dominica* sziget; *India < Indus* folyó; *Tanzánia < Tanganyika*-tó és *Zanzibár*-sziget nevének összevonása stb. Álhomonímiának nevezi a szerző a polidentotátumú neveket, amelyeket rendszerezve sorol föl; például szigetnév és államnév egyben: *Ausztrália, Ciprus, Málta, Tuvalu*; folyónév és államnév: *Gambia, Kongó, Szenegál* stb. Nyelvhelyességi tanácsokkal zárul ez a nagyobb fejezete a könyvnek.

A második rész az írásképen alapuló szerkezeti elemzéssel kezdődik. Hat különböző típussal találkozunk: 1. egyszerű szavak [tulajdonképpen: egyelemű nevek], 2. egybeírt összetett szavak, 3. kötőjellel kapcsolt összetételek, 4. többtagúak, 5. vegyes szerkezetűek, 6. *és*-sel kapcsolt kettősek. A nevek beosztása a magyar nyelvérzékét követi, amin lehetne vitatkozni. A tudományban soha nem biztos talaj az „érzék”, s inkább az összetevők önálló életére lehetne hivatkozni. Tehát *Liechtenstein* vagy *Vietnam* az eredeti nyelvben hiába összetett szó, a magyarban egyiknek sem él valamelyik eleme önállóan, így végeredményben teljesen igaz, hogy „a magyar nyelvérzék számára egyszerűnek számít, de akkor *Izland* vagy *Pakisztán* miért összetett? És hová kellett volna sorolni *Tanzánia* nevét?

Az államnévvaltozatok a szerkezeti elemzések után következnek, s valóban fontos kérdését érintik a névhasználatnak. Az úgynevezett hivatalos név (*Dán Királyság, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága*) ritkán vagy sohasem használatos a mindennapi beszédben, helyettük *Dánia, Anglia* a megszokott és közérthető. Ezeknek a rövidebb neveknek a típusait sorolja föl igen logikus és aprólékos rendteremtéssel a szerző. Hasonló a témája a következő fejezetnek is, amelyben arra kapunk feleletet, hogy mely államnevekben szerepel lakossága névének a neve (*észt > Észtország, grúz > Grúzia, kirgiz > Kirgizisztán*). Az államnevek utótagjaiban leggyakoribb a *köztársaság* (száz körüli); a második legmegterheltebb utótag, a *királyság* csak 16-szor található meg.

Grammatikai szempontból fontos, hogy mikor használunk határozott névelőt az államok nevei előtt. Jóllehet a tulajdonnevek előtti névelőzés elsősorban nyelvjárási probléma (*Vajdaság ~ a Vajdaság*), érdemes megjegyezni, hogy az egyelemű államnevek előtt (egy kivétellel: *a Vatikán*) nem használunk névelőt. Névelők elsősorban az összetett, a melléknévvel kezdődő többelemű, hosszabb hivatalos nevek előtt szerepelnek (a magyar köznyelvi „nyelvérzék” szerint): *a Kongói Demokratikus Köztársaság, az Amerikai Egyesült Államok, a Salamon-szigetek* stb.

Más típusú helynevekkel, úgynevezett magyar nyelvű „világföldrajzi” nevekkel folytatja a szerző a könyvet, melyben a magyarra való fordítás és a más nyelvekben való helyesírási sajátságok kapnak teret. Érdekesek az egyes államok elhelyezkedésére (tengerpart nélküli, két óceán közötti, szigeten fekvő stb.), földrajzi helyzetére vonatkozó felsorolások és statisztikák, névtani (és nyelvészeti) szempontból azonban a legfontosabb a terjedelmes befejező rész, a „Helyesírási államnévészótár”. Ebben betűrendben

fölsorolva valamennyi államnak megkapjuk a magyar, legtöbbször az angol és a francia nevét (helyesírását), elhelyezkedését, *-val/-vel*, hol kérdésre válaszoló (*-n* vagy *-ban/-ben*), tárgy- és *-ig* ragos alakját (ebben a sorrendben), végül pedig *-i* képzős melléknévi formáját. Az *-i* képző egybe- vagy kötőjeles írásáról külön táblázat is tájékoztatja az olvasót.

ÁGOSTON MIHÁLY könyve kellemes meglepetés volt számomra. Egyrészt érdekességeket közöl, csokorba gyűjt sok államnévvel kapcsolatos szabályt és szabálytalanságot, másrészt fő céljának megfelelően segíti az iskolai oktatást, az átlagos olvasó helyesírási tájékozódását. Névtudományi szempontból pedig olyan területét vizsgálja a magyar onomatológiának, amellyel eddig egyáltalában nem foglalkoztak, s nemcsak ráirányítja a figyelmet új kutatási területek lehetőségére, hanem gondolatokat ébreszt, vitára készítet és nagyon sok kérdést megválaszol, vitatott problémákat világossá tesz. Kétségtelenül nagy nyeresége a magyar névtudománynak, amit nemcsak örömmel, de elismeréssel kell fogadnunk.

HAJDÚ MIHÁLY

ERDÉLYI ERZSÉBET: KECSKEMÉTI UTCANEVEK TÖRTÉNETE

**Kecskeméti Füzetek 14. Kecskemét Monográfia Szerkesztősége,
Kecskemét, 2004. 240 lap**

ERDÉLYI ERZSÉBET könyve egyrészt azoknak a hasznos részkutatásoknak a sorába illeszkedik, amelyek kiegészítik, kísérik a hosszas várakozás után nemrég megjelent, Kecskemét történetét taglaló korszerű monográfiát. Másrészt olyan nagy adatmennyiséggel és forrásanyaggal dolgozó névtani vizsgálat, amely méltán számíthat a belterületi helynevekkel foglalkozó kutatók érdeklődésére.

A „Kecskeméti utcanevek története” ebben az esetben az utcanévadás gyakorlatának leírását, a névadás háttérében lévő földrajzi-történeti-politikai indítók feltárását jelenti. Kecskemét utcanéveiről ugyan már jelent meg egy áttekintés 1990-ben, BÚZÁS MARGIT tollából, a Magyar Névtani Dolgozatok 91. számaként. ERDÉLYI ERZSÉBET azonban a névanyag jóval részletesebb elemzésére vállalkozik, s nemcsak a jelenkori utcanévek, hanem a kezdetektől napjainkig született valamennyi elnevezés vizsgálatát végzi el. Külön fejezetet szentel Cegléd és Nagykőrös utcanévanyagának a kecskemétiével való összehasonlítására, elsősorban annak bemutatására, hogy milyen arányban jelennek meg korai utcanévrendszerükben a főbb típusok. A három város történetete ezer szálon kapcsolódik egymáshoz, utcanévhasználatuk is hasonlóságokat mutat.

Levéltári források, városi jegyzőkönyvek alapján tárja föl az 1850-től napjainkig terjedő időszak hivatalos utcanévadásának gyakorlatát. (Igaz, a hosszasan idézett határozatok, felterjesztések végigolvasása kissé terhes lehet az olvasónak, és megnehezítheti az amúgy kimondottan élő, olvasmányos stílusban írt munka befogadását.) Áttekinthetjük az utcanévhasználat gyakorlati (közigazgatási) igényének fölmerülését, a rendezés anyagi vonzatait, a névújítók szándékait és terveik megvalósulását. Az elemzés olyan időpontok köré csoportosul, amelyek nagy változást jelölnek a város névrendszerében (1850, 1879,